

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Ullakonoja, Riikka; Erlin, Anni

Title: Venäjän ääntämisen sietämätön helppous

Year: 2019

Version: Published version

Copyright: © Kieliverkosto ja kirjoittajat, 2019

Rights: CC BY 4.0

Rights url: <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

Please cite the original version:

Ullakonoja, R., & Erlin, A. (2019). Venäjän ääntämisen sietämätön helppous. *Kieli, koulutus ja yhteiskunta*, 10(7). <https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-joulukuu-2019/venajan-aantamisen-sietamaton-helppous>

Venäjän ääntämisen sietämätön helppous

Venäjän kieli herättää monissa kielitä osaamattomissa usein kaksi miellelyhtymää: kyrilliset aakkoset ja ässät. Nämä ovat myös ne syyt, miksi monet pitävät kielitä jotenkin erityisen vaikeana oppia. Tämän artikkelin tavoitteena on perehtyä tähän myyttiin mm. Erlinin (2019) pro gradu -tutkielman tulosten valossa. Tutkielma käsittelee aikuisten alkeisoppijoiden soinnillisten ja soinnittomien äänteiden osaamista sekä tuottamisen että havaitsemisen näkökulmasta. Lisäksi pohdimme venäjän ”ässien” vaikeutta suhteessa muiden suomenkielisten osaamien kielten samantapaisiin äänteisiin sekä lopuksi annamme vinkkejä niiden oppimiseen ja opetukseen.

Julkaistu: 4. joulukuuta 2019 | Kirjoittanut: Riikka Ullakonoja ja Anni Erlin

Aikuisten alkeisoppijoiden soinnillisten ja soinnittomien äänteiden osaaminen

Erlinin (2019) tutkielma pureutuu aikuisten alkeisoppijoiden venäjän ääntenlukemis- ja havaitsemistaitoihin. Tarkemmin sanottuna siinä tutkitaan, millaisia haasteita oppijoilla esiintyy ääntenlukemisessa ja kuullun venäjän havaitsemisessa äännetasolla erityisesti niissä äänteissä, jotka esiintyvät venäjän kielessä soinniton/soinnillinen-pareina. Tällaisia äänteitä ovat: /p/-/b/, /s/-/z/, /t/-/d/, /k/-/g/, /ʃ/-/ʒ/ ja /f/-/v/. Tähän tutkimukseen otettiin vain näiden äänteiden liudentumattomat^[1] variantit, koska ajateltiin, että alkeisoppijat eivät todennäköisesti hallitse liudentuneita äänteitä siinä määrin, että niitä olisi järkevää tutkia tarkemmin.

Tutkimusasetelma on kahdesta syystä erittäin kiinnostava. Ensinnäkin siinä tutkitaan kielen tuottamis- ja havaitsemistaitojen välistä suhdetta eli asiaa, jota ääntämisen oppimisen tutkimuksissa on edelleen tutkittu valitettavan vähän. Asetelma on kuitenkin teoreettisesti mielenkiintoinen, sillä useimpien ääntämisen oppimisteorioiden mukaan se, että pystyy tuottamaan jonkin äänten (tai joidenkin äänteiden välisen eron, kuten esim. eron s:n ja z:n soinnillisuudessa), edellyttää, että ensin osaa kuulla sen. Joitain yksittäisiä tutkimuksia, joissa

on löydetty todisteita teoriaa vastaan, kuitenkin on. Oppija on saattanut pystyä tuottamaan jonkun äänteen, vaikkei olekaan pystynyt havaitsemiskokeessa osoittamaan taitoaan havaita ko. äänne oikein.

Toiseksi tutkimuksessa tarkastellaan tärkeää fonologista kontrastia (soinnillisuutta), joka on olemassa ja merkityksellinen venäjän kielessä, mutta puuttuu merkityksiä erottavana suomen kielestä^[2]. Ääntämisenoppimisteorioiden ja aiempien tutkimusten mukaan, joissa on tutkittu suomea äidinkielenään puhuvien englannin ja ruotsin ääntämistä, soinnillisuuden voi olettaa olevan vaikea oppia.

Tutkimukseen osallistui 11 suomea äidinkielenään puhuvaa venäjän alkeiskurssilla opiskelevaa yliopisto-opiskelijaa (6 naista ja 5 miestä). Kaikki olivat opiskelleet ennen venäjän kurssin aloittamista englantia ja ruotsia, monet myös joitain muita kieliä. Iältään he olivat 19–27-vuotiaita. Opiskelijoita nauhoitettiin ensin lukemassa venäjänkielisiä lauseita, joissa jokainen tutkimuksen kohteena oleva äänne (n=12) esiintyi kerran sanan alussa ja kerran sanan keskellä lauseen keskellä olevassa sanassa. Viikkoa myöhemmin samat opiskelijat osallistuivat kielistudiossa tehtyyn kuuntelukokeeseen, jossa opiskelijat kuulivat ilmauksia, joissa kukin äänne esiintyi niin ikään kerran sananalkuisessa asemassa ja kerran sanan keskellä. Kuulemansa perusteella opiskelijat täydensivät tehtäväpaperin tyhjäksi jätetyt kohdat (yksi kirjain yhtä aukkoa kohden). Näin saatu aineisto analysoitiin niin, että yksi syntyperäinen venäjän puhuja ja yksi hyvin venäjää osaava suomen puhuja kuuntelivat opiskelijoiden puheaineistot ja merkitsivät kohdeäänteissä esiintyneet virheet. Analyysissa tarkasteltiin ja vertailtiin puhe- ja kuuntelukokeiden virheitä ja onnistumisprosentteja.

Tutkimuksen tulokset paljastivat, että soinnilliset äänteet olivat suhteellisen helppoja ääntää ja havaita. Oppijat havaitsivat oikein 42–92 % (keskiarvoisesti 80%) soinnillisista äänteistä ja osasivat tuottaa soinnillisina 42–92% (keskiarvoisesti 70%) niistä. Onnistumisprosentti vaihteli siis oppijasta riippuen jonkin verran: yhtä lukuun ottamatta kaikki opiskelijat havaitsivat oikein yli puolet (79% tai enemmän) soinnillisista ja soinnittomista äänteistä, ja myös tuottivat oikein suurimman osan (67% tai enemmän) soinnillisista ja soinnittomista äänteistä. Havaitseminen oli siis, kuten aiempien tutkimusten perusteella voitiin olettaa, tuottamista helpompaa. Tutkituista äännepareista /f/-/v/, /p/-/b/ ja /k/-/g/ osoittautuivat melko helpoiksi sekä tuottaa että havaita, kun taas ”ässät” eli /s/-/z/ ja /ʃ/-/ʒ/ tuottivat eniten vaikeuksia.

Tutkimuksen oppijat olivat aikuisia alkeistason oppijoita. Emme pidä todennäköisenä, että he olisivat jo oppineet soinnillisuuden nimenomaan venäjän kielessä, koska he olivat opiskelleet kieltä vasta kolme kuukautta. Sen sijaan ajatellaan, että he olivat ehkä oppineet soinnillisuuden jossain aiemmin oppimassaan vieraassa kielessä, kuten englannissa tai ranskassa, ja osasivat nyt siirtää tämän oppimansa asian venäjän kieleen. Tämä on asia, jota ei tutkimuskirjallisuudessa tai oppikirjoissa aina huomioida. Usein oletetaan automaattisesti, että nimenomaan oppijan äidinkieli vaikuttaa hänen myöhempään kielenoppimiseensa.

Venäjän ässien tuttuus

Ovatko venäjän ässät tosiaan jotenkin erilaisia kuin muissa suomenkielisten usein opiskelemissa kielissä? Eivät. Ne ovat itse asiassa pitkälti saman tyyppisiä. Suomenkieliselle oppijalle tutun tyyppisiä venäjän ässiä on muissa kielissä useita. Esimerkiksi englannin kielen ässistä löytyy samoja soinniton-soinnillisuus-pareja kuin venäjässä, ruotsin kielestä sama soinniton suhuääne ja ranskasta sama soinnillinen suhuääne. Ainut venäjän äänne, joka ei ole oppijalle millään tavalla tuttu Suomessa yleisesti opiskeltavien vieraiden kielten pohjalta on liudentunut soinniton pitkä palatoalveolaarinen sibilantti /ʃ:/ (kirjoituksessa щ). Tämä on siis äänne, joka pitää erikseen opetella. Toisaalta jos oppija omassa puheessaan erehtyy korvaamaan sen tutummalla /ʃ/ -äänteellä, ei sillä ymmärrettävyyden kannalta ole useinkaan kovin suurta merkitystä. Lisäksi ruotsin tje-äänne (esim. 'känna') muistuttaa hieman ääntämiseltään tätä venäjän äännettä, joskaan se ei ole ruotsissa liudentunut.

Lisäksi venäjän ääntämistä helpottaa se, että toisin kuin esimerkiksi englannissa, ässät kirjoitetaan systemaattisesti kukin yhdellä tietyllä kirjainmerkillä, jolloin niiden oppimisen pitäisi olla jopa helpompaa kuin englannissa. Tiettyä ässää tarkoittavaa kirjainta vastaa siis useimmiten tietty äänne venäjän kielessä. Esimerkiksi /s/ -äänne kirjoitetaan kyrillisellä kirjaimella c ja vastaava soinnillinen /z/ -äänne з. Kuitenkin /s/ ja /z/ esiintyvät venäjässä myös liudennettuina. Niihin liittyy siis j-mäinen sävy äänteen loppua kohden riippuen siitä, mikä vokaali tulee ässän perässä. Vaikka liudennus onkin tärkeä venäjän kielen erityispiirre, alkeisoppija tulee usein ymmärretyksi lauseyhteyden avulla ilman sitäkin – ainakin jos hän ääntää muut lauseen äänneet ymmärrettävästi. Englannin kielessä puolestaan /s/ kirjoitetaan useimmiten grafeemilla s, mutta niin kirjoitetaan myös /z/. Se, kumpi äänne englannissa äännetään, riippuu äänneympäristöstä. Soinnittomien äänneiden jälkeen monikon päätte kirjoitetaan -s, mutta äännetään /s/ (esim. sanassa cats), ja soinnillisten äänneiden jälkeen /z/ (esim. dogs).

Samalla tavalla muista kielistä suomenkieliselle oppijalle ennalta tuttuja äänneitä ovat /ʃ/ ja /ʒ/ -äänneet. /ʃ/ -äänne (liudentumaton soinniton palatoalveolaarinen sibilantti) kirjoitetaan venäjässä aina grafeemilla щ, kun taas suomenruotsissa se kirjoitetaan esimerkiksi sj- (sju), mutta myös sk- (skina), stj- (stjärna) ja ch- (choklad). Venäjän /ʃ/ -äänneen soinnillinen variantti /ʒ/ (kirjoituksessa ж) esiintyy esimerkiksi ranskan kielessä useimmiten kirjoitusasussa j (journal), mutta sitä kirjoitetaan myös kirjainyhdistelmillä ge, gi ja gy (manger, gigantesque, gymnastique).

Myös venäjän affrikaattojen ч /tʃ/ ja ц /tʃs/ ääntämiseen voi saada apua muista kielistä. ч /tʃ/ on hieman saman tyylinen kuin suomenruotsin tje-äänne (tjej, tjock, kära) tai englannin /tʃ/ (church). Venäjän affrikaatta eroaa kuitenkin ruotsista ja englannista siten, että tämä äänne on aina liudennettu, eli kielen takaselkä nousee j-mäiseen asentoon kohti kovaa kitalakea. ц /tʃs/ puolestaan muistuttaa suomen konsonanttiyhitymää /ts/, esimerkiksi sanassa *pitsa*. Tosin venäjässä /t/-äänteessä kielen selkä on artikulaattori ja suomessa kielen kärki. Tämän lisäksi /s/ -äänne äännetään venäjässä kielen kärki hampaita vasten ja suomessa kieli hammasvallia vasten. Tarkalleen ottaen eri kielten äänneet eivät siis täysin vastaa toisiaan. Venäjän suppea

sibilantti /s/ on terävämpi kuin suomen s-äänne eli se äännetään kielen kärki hampaita vasten. Joskus suomen s-äänne saattaa olla hyvinkin lähellä venäjän väljää sibilanttia, eli /ʃ/ äännettä, esimerkiksi sanoissa shampoo, shakki. (ks. lisää ruotsin ääntämisestä esim. Kuronen & Leinonen 2010, ranskan ääntämisestä Kalmbach 2018 ja englannin ääntämisestä Roach 2009.)

Vinkkejä opetukseen ja itseopiskeluun

Miten venäjän ääntämistä voi sitten oppia tai opiskella? Nykyään venäjän aikuisopetuksessa käytössä olevissa oppikirjoissa (*Kafe Piter, Ponjatno, Mozhno, Saljut, Atelje*) on ilahduttavasti tuotu esiin muiden kielten samankaltaisuus ässiä opettaessa. Kuitenkin lisää huomiota voisi kiinnittää muiden soinnillisten äänteiden esittelyyn ja sen korostamiseen, että venäjässä soinnilliset äänteet äännetään kokonaan erittäin soinnillisena. Soinnittomat klusiilit äännetään sen sijaan, toisin kuin englannissa, ilman aspiraatiota (eli ilman h-maista ilmapirran voimakasta ulospuhallusta äänten lopussa).

Suosittellemme myös tutustumaan Otavan juuri julkaisemaan suullisen kielitaidon oppimista, opettamista ja arviointia käsittelevään oppikirjaan *Suullinen kielitaito: opi, opeta, arvioi* (Tergujeff & Kautonen 2019, toim.). Se antaa paitsi tietoa ääntämisen oppimiseen vaikuttavista tekijöistä (Ullakonoja & Dufva 2019), myös runsaasti vinkkejä ääntämisen opettamiseen. Samassa kirjassa on myös vinkkejä oppikirjoissa olevien tehtävien muokkaamiseen. Esimerkiksi kuuntelutehtäviin voi keksiä sisältökysymysten lisäksi ääntämiseen keskittyviä kysymyksiä tyyliin *Missä sanassa kuulit äänten /z/?*. (Tergujeff 2019.) Toinen esimerkki on miellekartat, jotka teetetään opiskelijoilla jokaisesta äänteestä erikseen (esim. 1-2 äännemiellekarttaa oppituntia kohden). Esim. ensin tehdään miellekartta äänteestä /z/. Missä sanoissa (millä tahansa kielellä) tämä äänne esiintyy? Miellekarttaan voi myös koota mielle yhtymiä, miltä äänne kuulostaa (esim. sähköjohdon katkeaminen tai ampiaisen surina) sekä piirtää siihen liittyviä kuvia vahvemman muistijäljen jättämiseksi.

Ässien tuottamisharjoitteluun annamme lopuksi yhden vinkin. Jokainen meistä voi kokeilla itse helposti, osaako ääntää soinnillisen ässän tai minkä tahansa soinnillisen äänten. Paina kevyesti kahdella sormella kaulaasi aataminomenan ympärillä ja lausu mikä tahansa vokaali, esimerkiksi "aaaaa!". Etsi kohta, jossa tunnet sormissa värinää samalla kun lausut vokaalia. Kokeile seuraavaksi ääntää soinnillista ässää, "zzzzzz!". Tunnetko samassa kohtaa värinän? Jos tunnet värinän yhtä voimakkaana kuin vokaalia äännettäessä, olet onnistunut ääntämään soinnillisen ässän soinnillisena. Ellet, mieti, mitä sinun pitäisi ääntämisessä muuttaa, jotta värinä tuntuisi, eli jotta äänihuulesi värähtelisivät samalla tavalla kuin vokaalia ääntäessäsi.

[¹] Liudennus on erityispiirre, joka koskee suurinta osaa venäjän konsonanteista ja erottaa ne muiden kielten vastaavista äänteistä. Se (tai sen puute) kuitenkin aiheuttaa ongelmia ymmärrettävyydessä melko harvoin, joten ehkä siksi sitä ei yleensä korosteta venäjän opintojen alkuvaiheessa esimerkiksi oppikirjoissa.

[2] Suomen kielestä voidaan toki löytää yksittäisiä minimipareja, esim. pussi – bussi, mutta soinnillisen äänteen tuottaminen voimakkaasti soinnillisena ei suomen kielessä ole tarpeen, koska sanan merkitys voidaan päätellä kontekstin avulla.

Riikka Ullakonoja on tutkijatohtori Kieli- ja viestintätieteiden laitoksella ja FOKUS (Fokus på uttalsinlärningen med svenska som mål- och källspråk) -hankkeessa Jyväskylän yliopistossa.

Anni Erlin toimii tällä hetkellä suomi toisena kielenä -opettajana Jyvälän Settlementissä ja valmistuu pian venäjän kielen opettajaksi Jyväskylän yliopistosta. Artikkelini pohjautuu osittain hänen pro gradu -tutkielmaansa.

Kiitokset:

FOKUS-hanke (Svenska litteratursällskapet) ja kollegat, jotka avuliaasti kommentoivat käsikirjoituksen aiempia versioita.

Lähteet:

Alestalo, M. (2013). Kafe Piter 1: Venäjää taitotasolle A1. Helsinki: Finn Lectura.

Allén, K., Batanina, T., Luoto, H.-M. & Partonen, L. (2018). Ponjatno! 1: Lukion B3-venäjää. Helsinki: Otava.

Erlin, A. (2019, tulossa). Fonetičeskaja oppozitsija zvonkih i gluhih soglasnyh russkogo jazyka v vosprijatii i reči finskih vzroslyh učaštšihsja. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto.

Jegorenkov, M., Piispanen, S. & Väisänen, T. (2007). Možno! 1: Venäjän alkeiskurssi. Teksty. Helsinki: Otava

Kalmbach, J.-M. (2018). Guide de prononciation française pour apprenants finnophones. <http://research.jyu.fi/phonfr/> (<http://research.jyu.fi/phonfr/>) (katsottu 3.10.2019)

Keränen, R. & Alikov, V. (2005). Saljut 1: Venäjän alkeiskurssi. Helsinki: Otava.

Kuronen, M. & Leinonen, K. (2010). *Svenskt uttal för finskspråkiga: Teori och övningar i finlandssvenskt och rikssvenskt uttal*. Tampere: Juvenes.

Loukkojärvi-El Kamel, E. & Mononen-Aaltonen, M. (2015). Ateljee 1: Venäjää yläkouluun ja lukioon. Helsinki: Otava.

Roach, P. (2009). English phonetics and phonology: A practical course (4th ed.). Cambridge; Cambridge University Press.

Silva, V. d., Mäkilä, K., Kärkkäinen, H. & Ullakonoja, R. (2010). *Uusi venäjän ääntämisopas*. Helsinki: Finnlectura.

Tergujeff, E. (2019). Materiaalit suullisen kielitaidon opetuksessa. Teoksessa: Tergujeff, E. & Kautonen, M. (toim.) *Suullinen kielitaito: opi, opeta, arvioi.* (s. 85–95) Helsinki: Otava.

Ullakonoja, R. & Dufva, H. (2019). Ääntämisen oppimiseen vaikuttavista tekijöistä. Teoksessa: Tergujeff, E. & Kautonen, M. (toim.) *Suullinen kielitaito: opi, opeta, arvioi.* (s. 22–41) Helsinki: Otava.

Artikkeliin viittaaminen

Ullakonoja, R. & Erlin, A. (2019). Venäjän ääntämisen sietämätön helppous. *Kieli, koulutus ja yhteiskunta*, 10(7). Saatavilla: <https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-joulukuu-2019/venajan-aantamisen-sietamaton-helppous> (<https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-joulukuu-2019/venajan-aantamisen-sietamaton-helppous>)